

ЗЕМЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті проаналізована еволюція наукових підходів до тлумачення економічного єства земельних ресурсів. Вивчені особливості сучасного функціонування вітчизняного аграрного сектора в умовах глобальних тенденцій розвитку економіки.

Ключові слова: фізична економія, земельні ресурси, аграрне виробництво.

Постановка проблеми. Специфіка використання земельних ресурсів в життєдіяльності людини на різних історичних етапах визначалася як технічним рівнем розвитку, що обумовлювало форму і спосіб отримання корисного ефекту від конкретної території, так і соціально-економічними нормами, які визначали характер майнових стосунків на земельну ділянку і пов'язані з цим права і обов'язки учасників даних стосунків.

Так, якщо на общино-рабовласницькому етапі земля використовувалася лише як засіб виробництва, то в період середньовіччя контроль над земельною ділянкою визначав і суспільний статус конкретної особи, його правомочність відносно всього, що знаходилося на даній території. На сучасному етапі розвитку економічних стосунків спостерігається деяка зміна призначення сільськогосподарського виробництва.

Активне використання біоенергетики у виробничому процесі сприяє розширенню вживання сільгоспсировини, причому дана сфера є самостійним видом виробничої діяльності. Ця тенденція підтверджує актуальність положень фізичної економії, згідно яким сільське господарство є одним з найбільш оптимальних джерел енергетичних ресурсів на землі. З позицій цієї школи, яку доречно розглядати як філософію "вписування" економічних систем в природну сферу, суспільно-господарський прогрес досягається завдяки усвідомленому управлінню, з одного боку, процесами фотосинтезу за допомогою людської праці в землеробстві та інших сферах нагромадження живої речовини, а з іншого - процесами видобутку та перетворення покладів корисних копалин в споживчі блага.[3]

Аналіз останніх досліджень. Питання використання земельних ресурсів розглядалися в роботах Ф. Кене, А. Тюрго, С.А. Подолинського, М.Д. Руденка та інших вітчизняних і закордонних науковців.

Мета статті. Проте, на нашу думку, недостатньо вивченими залишається місце аграрного сектора в сучасній економічній системі, його функціональна спрямованість, а також характер впливу на розвиток господарського механізму вітчизняної економіки. Внаслідок цього метою статті є аналіз еволюції концепцій використання земельних ресурсів, а також перспектив розвитку аграрного підприємництва як складової вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу. Однією з перших спроб сформулювати наукову концепцію ролі сільського господарства була зроблена представниками школи фізіократів, що сформувалася у Франції в середині 18 ст. і що була реакцією на меркантилізм. Ґрунтуючись на положенні, що продуктивна лише праця, що створює додаткову вартість, послідовники даного напрямку вважали єдиною продуктивною землеробською працею. [2]

Проте виділення однієї галузі як базової (в даному випадку сільського господарства) могло бути виправдане лише низьким рівнем розвитку продуктивних сил того періоду, коли селянин мав можливість повністю забезпечити себе як знаряддями праці, так і засобами побуту самостійно при порівняно невеликих альтернативних витратах. В той же час городяни-ремісники були позбавлені можливості створювати продукти харчування в умовах свого середовища.

Ситуація принципово змінилася з того періоду, коли кінь перестав бути ефективним засобом виробництва і стала витіснятися механічними тягловими агрегатами, що створюються в промисловості. У цих умовах сільгоспвиробник позбавлявся свого особливого положення, оскільки необхідність максимізації доходів і забезпечення конкурентоспроможності продукції зробила його повноцінну участь в національній економічній системі обов'язковою.

Представники класичної школи розглядали виробництво як процес, виходячи з об'єму витраченої праці, як живої, так і матеріалізованої. Унаслідок того, що промислове виробництво довгий час було здібнішим до оптимізації техніко-технологічного забезпечення, ніж сільське господарство, витрати одиниці робочої сили в промисловості давали більший економічний ефект, чим в аграрному секторі.

Результатом цього стало перетворення сільського господарства на другорядну галузь, значення якої визначалося потребою суспільства в продуктах харчування. В зв'язку з цим показовою є ситуація, нині спостережувана в харчовій промисловості, коли значна доля інвестицій спрямовується не на збільшення об'єму сировини, що купується, але на створення різного роду сурогатів і замінників натуральних продуктів харчування.

Окрім цього, представники класичної школи, а також їх послідовники розглядали виробничий процес як замкнуту систему, результатом функціонування якої є лише доходи або збитки власників ресурсів (підприємці, домогосподарства). Проте в результаті індустріалізації все велику роль починає відігравати міра екологічної безпеки того або іншого виробництва, його дія на довкілля і пов'язані з ним витрати, що покладаються на конкретну фірму.

Під екологічною безпекою розуміється одна із складових національної безпеки, сукупність природних, соціальних і інших умов, що забезпечують безпечне життя і діяльність населення, що проживає (або що діє) на даній території, і забезпечення стійкого стану біоценозу природної екосистеми. Єдиним критерієм оцінки екологічної безпеки штучної екосистеми є якість життя і здоров'я населення. Згідно Шмаль А. Р., система екологічної безпеки — це механізм, що забезпечує допустиму негативну дію природних і антропогенних чинників екологічної небезпеки на довкілля і саму людину.[4]

В зв'язку з цим, на нашу думку, актуальним є аналіз рівня потенційної екологічної небезпеки, що виникає при використанні засобів виробництва,

готовій продукції, результатом чого повинна стати відповідна класифікаційна система бального типу, рівень в якій істотним чином впливав на ціну конкретного товару. При подальшому вживанні даної методики виробництво продукції, що надає, або здатною надавати негативну дію на навколишнє середовище, автоматично ставало б менш рентабельним

Слід зазначити, що виділення екологічної складової в окремий чинник виробництва не відображає її сутнісного характеру, оскільки дія виробництва (промислового або сільського господарства) на довкілля виникає лише при використанні засобів виробництва, тобто, матеріальною складовою виробничого процесу. Отже міра потенційної екологічної небезпеки є не новим чинником виробництва, але додатковою властивістю того, що вже існує, а саме капіталу.

Земельні ресурси з точки зору класичної школи розглядалися або як територіальні протяжності, використання яких дозволяє оптимізувати систему «виробник-споживач», або як вмістище корисних копалини, до яких слід віднести і родючість. І у тому, і в іншому випадку власник земельної ділянки мав право на дохід у вигляді ренти. Багато в чому дана форма доходу від використання в господарській діяльності природних ресурсів обумовлювалась неможливістю широко використовувати довкілля іншим способом.

Особливістю використання земельних ресурсів в нинішніх умовах є загальна тенденція до взаємної інтеграції видів діяльності, національних господарських систем, унаслідок чого міра взаємного впливу на всіх рівнях ведення бізнесу істотно посилилася.

Сучасний етап функціонування народного господарства характеризується активним використанням високих технологій, унаслідок чого відбувається пошук нових способів здобуття енергії за рахунок знаходження інших джерел або оптимізації що вже існують. Підтвердженням цього є тенденція по активному впровадженню біоенергетики, що створюється в сільському господарстві, а також державні програми, що проводяться в

розвинених європейських країнах, по масштабному вживанню сонячної, вітровою і інших форм енергії природно-динамічного походження.

Наслідком даних процесів стала активна переорієнтація європейських аграріїв на вирощування технічних культур, використовуваних в даних виробництвах, що у свою чергу вплинуло на зростання вартості продовольчої сировини в результаті певного дефіциту останнього і привело до подорожчання продуктів харчування.

За результатами досліджень, які проведені міжнародною добродійною організацією «Oxfam», ціни на основні продукти харчування до 2030 року можуть зрости більш ніж в два рази. В разі, якщо глави держав і урядів не зроблять необхідні заходи, вартість зернових культур в найближчих 20 років виросте на 120-180%, - стверджують в організації. Організація закликає світових лідерів поліпшити регулювання на продовольчих ринках, а також створити всесвітній фонд по боротьбі із зміною клімату.

«Система розподілу продовольства має бути переглянута, якщо ми хочемо впоратися із зростаючими проблемами зміни клімату, різким зростанням цін на продукти харчування, недоліком землі, води і енергії», - сказала глава організації Барбара Стокінг.

Зокрема, «Oxfam» наполягає на необхідності збільшити стратегічні запаси продовольства, інвестувати в невеликі фермерські господарства, покінчити з практикою вирощування продуктів для біопалива і збільшувати прозорість на ринках продажів сировини.[1]

Екстраполюючи дані процеси до розвитку вітчизняної аграрної сфери і зважаючи на адаптацію сільського господарства України, до світових стандартів розвитку в умовах взаємної інтеграції національної і світової господарських систем, слід вказати на можливу небезпеку скорочення виробництва продовольчої сировини в суб'єктах крупного і середнього бізнесу. Аналогічна ситуація спостерігалася в 90-х роках минулого століття, коли колективні сільгоспідприємства півдня і південного сходу України, поставлені державою в умови самозахисту, масово виділяли земельні площі

під вирощування технічних культур, зокрема, соняшнику, результатом чого, окрім іншого, стало катастрофічне погіршення родючості ґрунтів.

У нинішніх умовах повторення подібної ситуації може призвести до повного витіснення виробництва сільгосппродукції продовольчої групи до спеціалізованих підприємств або в сектор господарств населення, де даний товар призначений переважно для самозабезпечення. Наслідком даних процесів стане остаточна диференціація за продовольчою ознакою, коли натуральна їжа зважаючи на свою дорожнечу розподілятиметься серед меншості населення, а останній частині дістануться харчові замітники і сурогати, які вже зараз займають значне місце в раціоні середнього українця.

У даній ситуації особливої актуальності набувають результати досліджень, що проводиться представниками наукової школи, що отримала назву «Фізичній економії». Розглядаючи перспективи подальшого макроекономічного розвитку, вони вважають прийнятними сценарії сталого розвитку, що поєднують переважання нагромадженної живої речовини (енергії прогресу) над витраченими ресурсами (ентропією) з одночасним запобіганням створенню загроз для задоволення потреб майбутніх поколінь. Передумовою запровадження пропонованих сценаріїв в практику є така декомпозиція економіки (як об'єкта аналізу), яка передбачає виокремлення в її структурі, з одного боку - реального сектора, який охоплює циркулювання товарів і товарних потоків, а з іншого - монетарного сектора, цебто гроша і грошових потоків.[3]

Відтак оптимізація споживання на викладених засадах полягає, з одного боку, в обмеженні споживання матеріальних благ фізіологічно необхідними обсягами, а з іншого - в розкритті можливостей необмеженого споживання інтелектуальних благ, феномен якого обумовлюється специфічністю людини як єдиної живої істоти, наділеної інтелектом, а також незнищуваністю знань. Відповідно матеріальним забезпеченням грошей як мірила вартості матеріальних благ має бути товар, в якому втілена абсолютна додаткова вартість. Відтак вартісним еталоном може стати одиниця енергії прогресу, що

уособлює певну порцію сонячної енергії, нагромадженої на земній поверхні. Найприйнятнішим вимірником економічних процесів слід вважати злаки, відсутність яких унеможливує людське буття. Глобальна поширеність окремих злаків, а саме пшениці, дозволяє застосовувати їх в ролі реальної основи універсального еквівалента.[3]

Проте, на нашу думку, декілька однобоким є зведення всієї корисності отриманою Землею енергії до результатів дії Сонця. Сучасний характер науково-технічного прогресу дає підстави для припущення про можливість отримання енергії ззовні іншими способами. Крім того істотну роль в процесі здобуття і обробки енергетичних вступів відіграє сама людина, її інтелектуальні і фізичні здібності. Одним з можливих шляхів економічного розвитку в цьому аспекті є вдосконалення людини як соціально-біологічної одиниці, що здатне призвести до якісної зміни характеру використання наявного ресурсного потенціалу.

Висновки. Використання земельних ресурсів в життєдіяльності людини здійснювалося з моменту формування базових основ сучасної цивілізації, причому характер використання дозволяє судити як про технічний, так і про соціальний рівень розвитку людину. З наукової точки зору першими проаналізували роль землі в системі господарських стосунків представники школи фізіократів, що розглядали сільське господарство як базову галузь для інших видів економічної діяльності, оскільки, на їх думку, саме в аграрній сфері створюється чистий продукт, що споживається згодом.

Прибічники класичної школи розглядали сільське господарство як один з видів виробничої діяльності, в результаті якої створюється товар, що володіє вартістю і споживною вартістю. Відносно низький корисний ефект від витрат праці в аграрному виробництві привів до того, що сільське господарство і село в цілому перетворилося на сировинний придаток міста. Положення дещо змінилося в умовах попиту на екологічно чисті технології у виробництві, а також орієнтації економіки розвинених країн на поновлювані джерела енергії.

Все це, а також глобальні проблеми в області продовольчої безпеки вимагало переосмислення ролі аграрного сектора в системі народногосподарського комплексу. У даному зв'язку особливу актуальність отримують результати наукових досліджень в напрямі, що отримав назву «фізична економія», представники якої розглядають сільське господарство як єдиний вид виробничої діяльності, сприяючий накопиченню енергії на Землі. Проте, на нашу думку, слід більшу увагу приділяти якісному розвитку людської складової виробництва, розвиваючи при цьому не лише вузькопрофесійні навички, але і оптимізуючи весь спектр його інтелектуальних і фізіологічних можливостей.

Аннотация. В статье проанализирована эволюция научных подходов к толкованию экономической сущности земельных ресурсов. Изучены особенности современного функционирования отечественного аграрного сектора в условиях глобальных тенденций развития экономики.

Ключевые слова: физическая экономия, земельные ресурсы, аграрное производство.

Annotation. In the article the evolution of the scientific going is analysed near interpretation of economic essence of the landed resources. The features of the modern functioning of domestic agrarian sector are studied in the conditions of global progress of economy trends.

Keywords: physical economy, landed resources, agrarian production

Література

1. Продукты питания подорожают вдвое к 2030 году: прогноз. – Режим доступу: <http://www.ukrkonditer.kiev.ua/news/zabor.php?nid=3122>
2. Физиократы. – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru>
3. В.О. Шевчук, Теоретико-методологічні аспекти аналізу процесів сталого розвитку. – Режим доступу: http://www.nam.kiev.ua/ape/n_01_5-6/Shevchuk.htm
4. Экологическая безопасность. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
5. Економічна теорія: Політекономія./За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2005. – 615с. – (Вища освіта ХХІ століття).